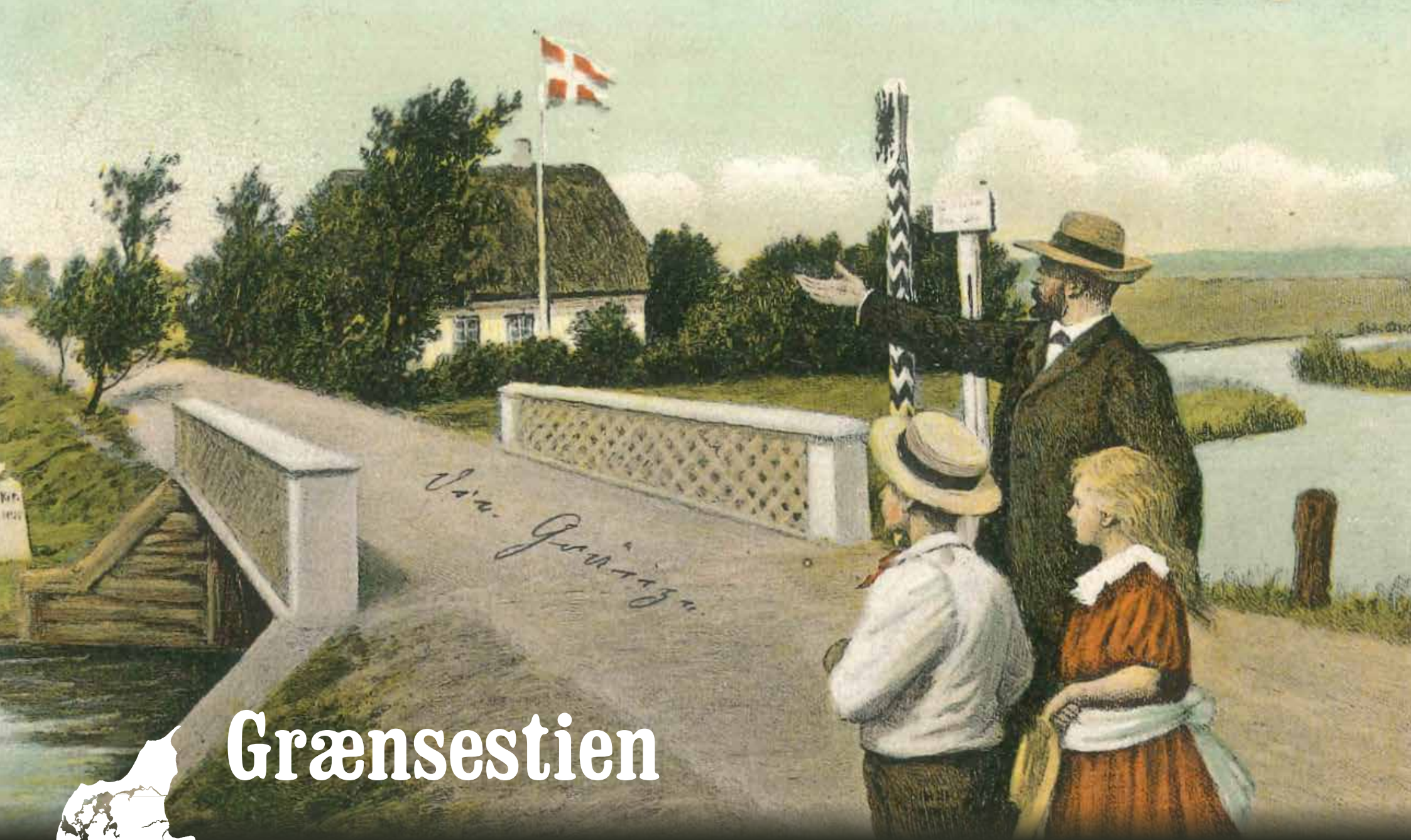




Grænsestien

Forslag til cykel- & vandreruter langs den dansk-tyske grænse 1864-1920
fra Vester Vedsted ved Vadehavet til Villebøl ved Kongeåen



Esbjerg
Kommune

1864-1920-grænsen

Historien

Vi kender 1864-grænsen som Kongeågrænsen, der gik fra Ribe til Kolding, og husker sjældent sognene syd for disse to byer. Kongeåen udgjorde kun ca. 30 km af det samlede grænseforløb på ca. 90 km, og de sydlige sogne, som kom til Danmark efter 1864, var resultatet af lange forhandlinger.

Før 1864 bestod Danmark af kongeriget Danmark samt hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Slesvigs befolkning var blandet dansk-tysk, mens Holsten og Lauenborg havde flest tyske indbyggere og var medlemmer af Det Tyske Forbund, som bestod af flere småstater.

Efter Grundlovens vedtagelse i 1849 ville Danmark knytte hertugdømmerne tættere til riget, men tyskerne var imod, hvilket førte til 1. Slesvigske Krig, Treårskrigen 1848-1850. Danmark vandt, men uden at problemet var løst. Ved Novemberforfatningen i 1863 vedtog Danmark at udskille Holsten fra riget og i stedet knytte Slesvig tættere til sig. De tyske stater repræsenteret ved Preussen og Østrig-Ungarn ville ikke godkende dette, og 2. Slesvigske Krig – Krigen i 1864 – var en realitet.

Indtil 1850 havde der været toldgrænse mellem kongeriget og hertugdømmet Slesvig. Den trådte i kraft igen 14. marts 1864 på tysk foranledning, og der skulle nu betales told af varer mellem de to områder.

Danmark led et stort nederlag ved Dybbøl den 18. april 1864, tyske og østrigske tropper var

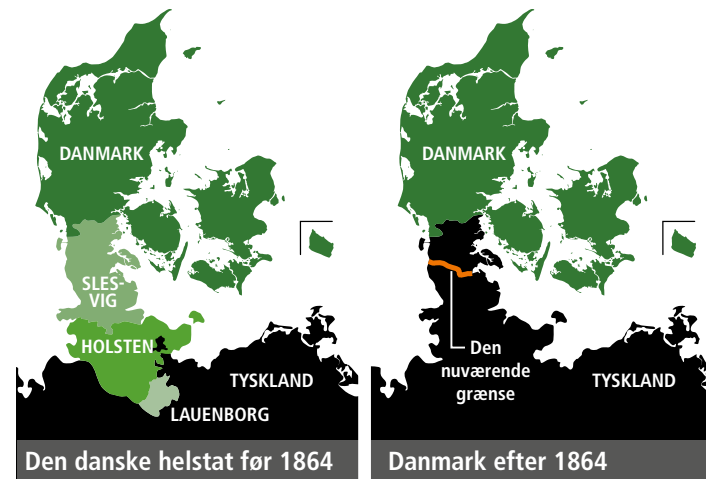
allerede langt oppe i Jylland, og 20. april 1864 underskrev parterne en våbenhvile. I juni brød krigen ud igen, og Danmark mistede den sidste del af Slesvig.

Den endelige fredstraktat blev underskrevet 23. december 1864, og 22. april 1865 var grænsen fastlagt. Danmark afstod hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg inklusive de kongeligt ejede områder (enklaver) i disse. Som erstatning for de kongerigske enklaver fik Danmark Ærø og otte sogne syd for Kolding.

Ribe havde en særlig status, fordi byen siden 1200-tallet, bortset fra nogle omtumlede år 1330-1375, havde været dansk kongerigsk enklave. Denne særstatus betød, at grænsen blev trukket syd og øst for byens nærområde.

Kalvslund sogn syd for Kongeåen blev overgivet til tyskerne, men bønderne ville derved få jord på begge sider af grænsen og anmodede Kong Christian IX om at måtte komme til Danmark, hvilket lykkedes. Det hang også sammen med, at vejen mellem Ribe og Kolding på dette stykke ville gå gennem tysk område, hvilket var upraktisk for de to danske byer. Til gengæld for disse områder fik tyskerne et areal ved Brønø syd for Kolding.

Broen over Gelså 1920. Danskere passerer grænsen for at afgive deres stemme, således at Sønderjylland igen kan blive dansk. Teksten på æresporten er: »1864 – Atter det skilte bøjer sig sammen – 1920«.



1864-krigen førte til tabet af hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Det var en national katastrofe. Danmark mistede 1/3 af sit samlede areal – fra 58.036 km² til 39.000 km² – og 2/5 af befolkningen – fra 2,6 mio. indbyggere til 1,6 mio. indbyggere.



Ruteforslag langs grænsen

– tre rundture med forbindelsessstier

1. Vadehavet-Vester Vedsted-ruten

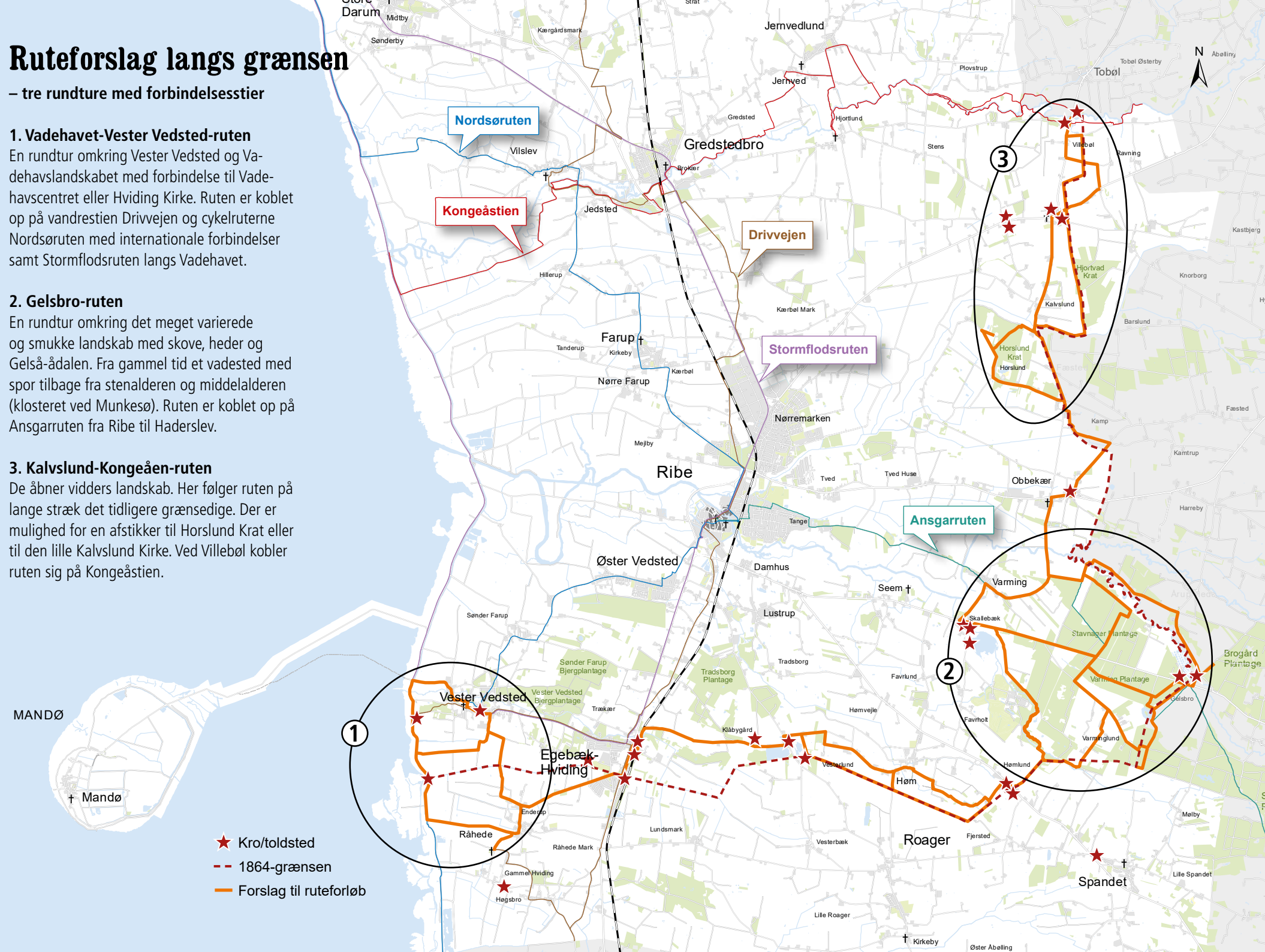
En rundtur omkring Vester Vedsted og Vadehavets landskab med forbindelse til Vadehavetscentret eller Hviding Kirke. Ruten er koblet op på vandrestien Drivvejen og cykelruterne Nordsøruten med internationale forbindelser samt Stormflodsruten langs Vadehavet.

2. Gelsbro-ruten

En rundtur omkring det meget varierede og smukke landskab med skove, heder og Gelså-ådalene. Fra gammel tid et vadested med spor tilbage fra stenalderen og middelalderen (klosteret ved Munkesø). Ruten er koblet op på Ansgarruten fra Ribe til Haderslev.

3. Kalvslund-Kongeåen-ruten

Den åbner vidders landskab. Her følger ruten på lange stræk det tidligere grænsedige. Der er mulighed for en afstikker til Horslund Krat eller til den lille Kalvslund Kirke. Ved Villebøl kobler ruten sig på Kongeåstien.



- ★ Kro/toldsted
- 1864-grænsen
- Forslag til ruteforløb

Fra Vester Vedsted til Egebæk-Hviding

Rutebeskrivelse

Hele ruten går ad mindre veje med begrænset trafik. Ruten er velegnet til både cykel- og vandreaktivitet. Startbasen med informationer og shelter foreslås om muligt placeret nær Vester Vedsted på Vester Bjergvej.

Den korteste rute på ca. 4,5 km går lige rundt om den meget smukke vadehavslandsby Vester Vedsted med mulighed for afstikkere til Mandø eller Vadehavscenret.

En udvidet og længere rute på ca. 8,5 km runder landsbyen Råhede med mulighed for en afstikker til Hviding Kirke. Denne rute krydser grænsen to steder. Fra ruten er der forbindelser til Egebæk-Hviding ad enten Vester Vedstedvej med cykelsti nord for grænsen eller ad Enderupvej syd for grænsen. Ruten har forbindelse med Nordsørutten, Stormflodsruten og Drivvejen.

FORESLÅEDE NYE TILTAG

Informationstavler

6 styk

Grænsemarkering m. hvide stolper

7 styk— heraf 2 ved vejkrydsning

Der mangler

Etablering af startbase

Anlæg af shelterplads

Naturen

Vadehavet er udpeget som verdensnaturarv. Fra Ho Bugt mod nord strækker Vadehavet sig langs Danmarks, Tysklands og Hollands kyster, og det fladbundede hav giver liv til over 10.000 plante- og dyrearter i havet og i marsken. Hver 6. time er der ebbe eller flod, og digerne beskytter mod de stormfloder, som igennem årene har kostet mange menneskeliv.

Landsbyerne på det højereliggende land (geesten) er tydeligt afgrænsede mod marsken, hvor kvæg og får græsser. Hvert år trækker 10-12 millioner fugle ind over området, og hvert forår og efterår kan man opleve sort sol med store stæreflokke.

Seværdigheder

Vester Vedsted er en af de smukke vadehavslandsbyer, som har bevaret sit særpræg. Fra landsbyen er der kig ud over marsken mod syd. Vester Vedsted Kirke ligger højt i landskabet for at være sikret ved stormflod, og grænseoverløbere brugte kirketårnene i Hviding og Vester Vedsted som pejlemærker under flugten. Nord for landsbyen ligger Vadehavscenret.

Nær Vester Vedsted ligger Dankirke, hvor der har ligget en betydende jernalderboplads med en stormandsgård. Man antager, at områdets

Hviding Kro på Ribevej 58 har ligget på samme sted siden 1886. Kroen ligger på den tyske side få meter fra den gamle grænse. Overleveringen fortæller, at kroens personale skulle have hjulpet mange hundrede flygtninge over grænsen igennem kroen. Hvis folk gik ind i rejsestalden til venstre, blev de gennet over grænsen bag om kroen vest for landevejen.

handel begyndte her, før Ribe blev anlagt som markedsplads omkring år 700.

Hviding Nakke var langt op i tiden udskibningssted for stude og andre handelsvarer.

Fortællinger fra grænselandet

Mange flygtede over grænsen ved at gå ud i Vadehavet fra syd og opsøge Ungdomshøjskolen i Vester Vedsted, som hjalp dem videre. Ungdomshøjskolen åbnede i 1895 for alle dansksindede elever, og rigsvåbenet på gavlen viser det danske sindelag.

Dobbeltbyen Egebæk-Hviding var fra 1864 til 1920 delt i to ved sognegrænsen: Hviding i Tyskland og Egebæk i Danmark. Grænsen gennemskar også jernbanestationen, der var Nordeuropas længste og opdelt i en dansk og en tysk side med hvert sit toldvæsen.



Hovedindgangen til den tyske del af dobbeltstationen i Egebæk-Hviding. De to nøjagtigt identiske og sammenbyggede stationer adskiller sig kun fra hinanden ved, at den danske del er opført på en granitsokkel, mens den tyske del hviler på en betonsokkel.





Ungdomshøjskolen åbnede i 1895 på initiativ af Vester Vedsteds pastor Otto Rosenstand. Her fik dansksindede unge en uddannelse – og flygtningene et skjulested. Det meget store rigsvåben vendte direkte mod syd – og det tabte land.

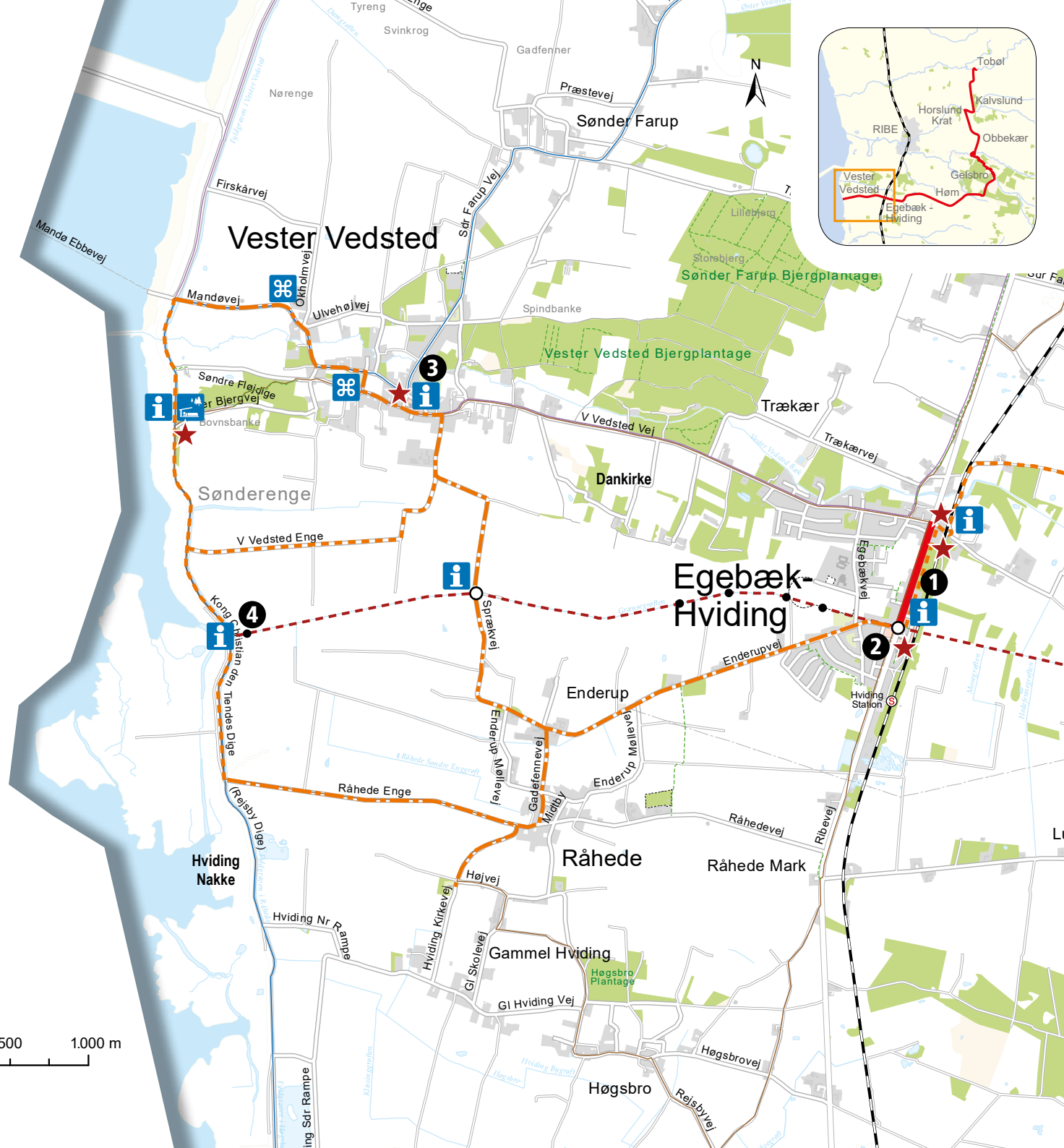


1864-grænsen blev markeret med 128 træpæle tværs over Jylland. De blev efterhånden erstattet af granitsten, og grænsesten nr. 1 står ved Kong Christian X's Dige.

Signaturforklaring

- 1864-grænsen
- Gangsti
- Cykel/gangsti ad markveje/mindre veje
- Cykelsti ad mindre trafikerede veje
- Cykelsti ad stærkt trafikerede veje
- Grænsemarkering ved vejrydning
- Grænsemarkering
- ★ Kro/toldsted
- ⌘ Seværdighed
- P Eksisterende p-pladser
- i Information
- Shelter

0 500 1000 m



Fra Egebæk-Hviding til Høm

Rutebeskrivelse

Forbindelsesruten går primært ad mindre veje eller private markveje. Ruten er velegnet til både cykel- og vandreaktivitet. Ruteforslaget kræver en dialog med lodsejerne om ret til færdsel.

Denne rute på ca. 8 km ligger lige nord for grænsen. Fra Vesterlund til Hømlund kan der muligvis etableres en alternativ rute ad en trampesti direkte langs grænsen.

Uanset valg af rute skal de to stærkt trafikerede landeveje Roagervej og Toftlundvej krydses. Der skal findes løsninger for en sikker krydsning disse to steder.

FORESLÅEDE NYE TILTAG

Informationstavler

4 styk

Grænsemarkering m. hvide stolper

9 styk— heraf 3 ved vejrydning

Naturen

Ruten fører gennem Bjørnkær Mose og Sønder Farup Hede. Mosen har et tæt birke- og pilekrat, og i området findes sjældne arter som rundbladet og liden soldug. Her yngler bl.a. græshoppesanger, hedehej og grønbenet rørhøne. Desuden er der set dværghejre.

Ved Klåbygårds forladte mergelleje er der opstået en sø, og i området er bl.a. set fuglekonge, sumpmejse og stor flagspætte.

Området omkring Høm har i nyere tid stort set været opdyrket med marker omkring landsbyen og grænssningsenge ved vandløbene.

Naturlige hegn, markskel og vandløb markerer på store dele af ruten den tidligere grænse.

Seværdigheder

Fra sidst i 1800-tallet til ca. 1950 var mergling en stor industri. Den kalkholdige mergeller blev brugt til at forbedre sur landbrugsjord, og mergellejet ved Klåbygård havde sin egen jernbane ind til Egebæk-Hviding. Da Klåbygård Mergelselskab lukkede i 1951, fortsatte udvindingen i mindre grad i nogle årtier.

Landsbyen Høm har bevaret sin oprindelige struktur og flere fine gårde. Omkring Høm ligger landsbyerne Seem, Roager og Spandet, der alle har seværdige middelalderkirker.

I Spandet og Roager sogne, der blev tyske efter 1864, findes stadig ældre huse opført i tysk byggestil.



Toldbygninger på hver sin side af grænsen i dobbeltbyen Vedsted-Hviding, som nu hedder Egebæk-Hviding. Nord for grænsen vajer Dannebrog, mod syd det tyske kejserflag i sort, hvidt og rødt, der var Tysklands officielle flag fra 1871 til 1919. De to toldstationer var spejlbilleder af hinanden og lå i forbindelse med banegården. I toldstationerne var der både kontorer og funktionærboliger for tolderne.

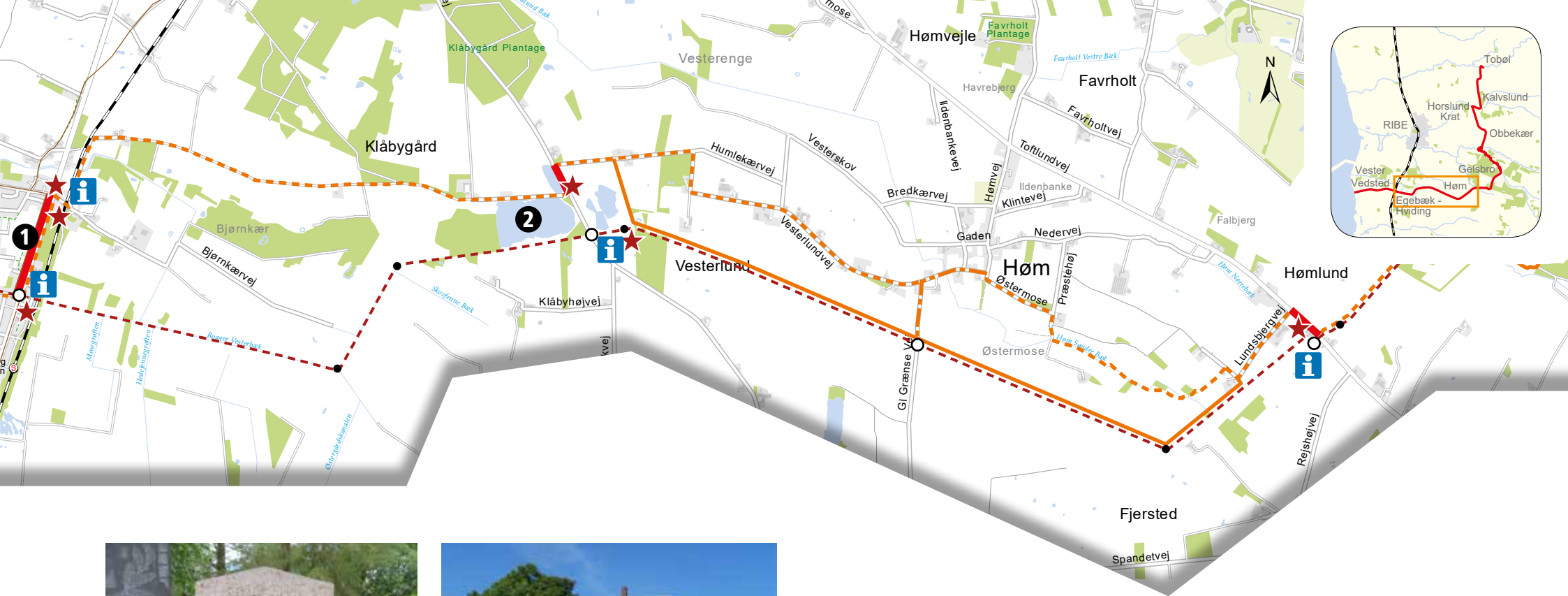
Fortællinger fra grænselandet

Det danske toldsted lå nogle måneder i 1865 på Klåbygård i et værelse, hvor toldassistenten både boede og arbejdede. Senere flyttede det til Hømlund Kro på Toftlundvej 82. Det tyske toldsted lå på Toftlundvej 86.

I Grænsegendarmeriet måtte kun 1/3 af styrkens ca. 120 mand gifte sig, og kun hvis de mindst var underofficerer med en formue på 1600 kr. Derfor søgte mange gendarmere til toldvæsenet, der ikke havde samme krav. Det gjaldt også sergent Marx J. Brammer, der med sin nye kone i 1873 flyttede ind i Hømlund Kro, der til lejligheden måtte udbygges for at give plads til en gift toldassistent.



Da mergeludvindingen ved Klåbygård stoppede, opstod en sø i det tidligere mergelleje.



Spandet sogn blev tysk efter 1864, og her findes flere huse opført i tysk byggestil som dette tidligere gendarmhus på Toftlundvej 106.

Efter Genforeningen blev grænsestenene hurtigt fjernet. Nogle havnede i egentlige genforeningsanlæg, og nogle kom på museum. Enkelte blev genbrugt til gravsten, som denne fra Vester Vedsted kirkegård rejst over oversergent for Grænsegendarmeriet Rasmus Hartvig Andersen, og rigtig mange grænsesten havnede hjemme i folks egne haver, hvor de endnu står.

Signaturforklaring

- 1864-grænsen
 - Gangsti
 - - - Cykel/gangsti ad markveje/mindre veje
 - Cykelsti ad mindre trafikerede veje
 - Cykelsti ad stærkt trafikerede veje
 - Grænsemærkning ved vejrydning
 - Grænsemærkning
 - ★ Kro/toldsted
 - ⚔ Seværdighed
 - P Eksisterende p-pladser
 - i Information
 - Shelter
- 0 500 1000 m

Fra Høm til Stavnager Hede

Rutebeskrivelse

Ruten går ad mindre veje med begrænset trafik, private markveje og skovstier. Ruten er velegnet til cykel- og især vandreaktivitet. Ruteforslaget kræver en dialog med lodsejerne om ret til færdsel. Startbasen med informationer og shelter foreslås om muligt placeret nær Gelsbro.

En rundtur ad ruten på ca. 11 km løber på begge sider af grænsen langs Gelså i åbent englandskab og gennem Stavnager og Varming Plantager. Ruteforslaget kræver anlæg af en gangbro over Gelså ved Stavnager Hede. På delstrækningen øst for Gelså kommer stien til at ligge i Haderslev Kommune. Fra ruten er der mulighed for en afstikker til Munkesø. Ruten har forbindelse med Ansgarruten.

Ruten krydser den trafikerede hovedlandevej Haderslevvej to steder, hvorfor der skal findes løsninger for en sikker krydsning her.

FORESLÅEDE NYE TILTAG

Informationstavler

2 styk

Grænsemarkering m. hvide stolper

12 styk— heraf 1 ved vejkrydsning

Der mangler

Etablering af startbase

Anlæg af shelterplads

Naturen

Landskabet omkring Gelså og plantagerne er meget varieret med naturlige åslyngninger, små søer, frodige marker, nåle- og løvskov samt hede. Stensbæk Plantage blev tilplantet i 1902 af den preussiske stat og udgør sammen med de øvrige plantager over 2000 hektar.

Hederne ligger på indlandsklitter, der opstod, da jernalderbønderne forlod deres opdyrkede jord, som derefter føg sammen til det kuperede hedeterræn.

En del af området er fredet, og ved Munkesø findes mange ynglefugle, bl.a. fiskehejre, sangsvane og den sjældne pungmejse. I plantagerne lever kronvildt, råvildt, odder, grævling og ræv.

Seværdigheder

Nordøst for Gelsbro ligger ca. 1500 tuegrav-høje fra jernalderen.

Skt. Thøgers Kapel ved Enderupskov var i brug fra ca. 1200 til sidst i 1500-tallet. Nær dette



I 1865 lejede det danske toldvæsen sig ind i Skallebæk Mølle, som godt nok lå 5 km fra grænsen, men var det nærmeste beboelseshus. Møllen blev nedbrudt i 1978.



Aftægten har fået sit navn, fordi man ifølge sagnet herfra skubbende de gamle ned i åen, når de ikke længere kunne bidrage. Den gamle fik en pibe og lidt tobak, blev fragtet hen til skrænten – og kom på aftægt.

ligger en hellig kilde, som blev opsøgt helt op i 1800-tallet, og i middelalderen blev her holdt markeder.

I dag er der ikke meget tilbage af Skt. Thøgers Kapel. Kun en markering af kapellets mure og en mindesten viser, at stedet havde stor betydning i middelalderen.

Der findes flere bygninger fra grænsetiden. Skallebæk Mølle og Skallebæk Kro var en tid

danske kontrolsteder. Ved Gelsbro står endnu den danske toldbygning på Årupvej 1 og den tyske på Ribe Landevej 34, men begge er stærkt ombyggede.

Fortællinger fra grænselandet

Ved Gelsbro lå en af de mange grænseposter, hvorigennem der blev smuglet varer, dyr og mennesker af folk med øgenavne som Peber-Niels, Chokolade-Cathrine og Vanilje-Peter.

Når der udbrod sygdomsepidemi i et af landene, blev grænserne yderligere spærret, og ved toldstederne blev der opført desinficeringshytter til dyrene, som skulle i dampbad, inden de måtte passere grænsen. Det skete bl.a. ved Gelsbro, da der var kvægpest i Tyskland i 1877 og koleraepidemi i Hamborg i 1892.

Ved Genforeningen i 1920 besøgte Kong Christian X Gelsbro, hvor sognerådet modtog kongen ved porten og fulgte ham til Ribe.



Mindestenen for det nedbrudte Skt. Thøgers Kapel. Skt. Thøger var en norsk helgen, der havde været kapellan for Olav den Hellige, men rejste til Vendsyssel i 1030 for at missionere. Han byggede et kapel ved Vestervig, hvis kirke også bærer hans navn.

Signaturforklaring

- 1864-grænsen
- Gangsti
- Cykel/gangsti ad markveje/mindre veje
- Cykelsti ad mindre trafikerede veje
- Cykelsti ad stærkt trafikerede veje
- Grænsemærkning ved vejkradsning
- Grænsemærkning
- ★ Kro/toldsted
- ☒ Seværdighed
- P Eksisterende p-pladser
- i Information
- Shelter

0 500 1.000



Fra Stavnager Hede til Horslund Krat

Rutebeskrivelse

Forbindelsesruten går primært ad mindre veje og markveje. Ruten er velegnet til både cykel- og vandreaktivitet. Ruteforslaget kræver en dialog med lodsejerne om ret til færdsel.

Denne rute er på ca. 4 km. Ruten krydser og følger på en kortere strækning gennem Obbekær den trafikerede Obbekærvej. Der skal findes en løsning for en sikker krydsning på dette sted.

Naturen

Orkanen i 1999 gik hårdt ud over Stavnager Plantage, og mange nåletræer væltede. Som et led i genopretningen blev plantagen genplantet med løvtræer, der har givet en mere varieret og stormsikker skov.

Mellem Obbekær og Varming deler Ribe Østerå sig i Gelså mod syd og Fladså mod nord. Gelså løber stadig i sit naturlige, slyngede forløb.

Fæsted Mose dækkede i 1800-tallet et meget større areal. I dag er Langskifter det største tilbageværende område, og de 37 hektar mose blev fredet i 1981. Her vokser bl.a. mosepors og hvid næbfro, og i området yngler tårnfalk og rødben.

Seværdigheder

Obbekær sogn blev oprettet efter grænsens deling i 1864, men kirken blev først opført 1884-85.

Obbekær Forsamlingshus blev opført af dansk-sindede sønderjyder i 1896. Husets farver og navn er symbolske: Røde mursten med hvide stræbepiller og navnet »Haabet«.

Ved Harreby øst for Obbekær ligger et fint lille mindeanlæg med en genforeningssten og fire af de grænsesten, som efter genforeningen var blevet overflødige og derfor fandt anden anvendelse.

Fortællinger fra grænselandet

Der var grænseovergang ved Obbekær og Harreby, og fra 1905 også tysk anmeldelsespost ved Fæsted Hede. Her kunne borgerne på den tyske side, hvis de boede inden for 15 km fra grænsen, frit overføre varer, hvis de anmeldte dem til de tyske myndigheder inden tre dage.

Under 1. Verdenskrig hjalp tjenestepigen Karen Poulsen fra Kamtrup 200-400 desertører over grænsen, efter at faderen til hendes barn blev dræbt i krigen. Nogle af flygtningene hjalp hun åbenlyst over ved at udgive sig for at være kæreste eller i familie med dem. Hun blev kendt som Pigen fra Kamtrup, men fik aldrig en officiel anerkendelse.

FORESLÅEDE NYE TILTAG

Informationstavler

2 styk

Grænsemarkering m. hvide stolper

13 styk— heraf 2 ved vejkrydsning



Sergent Rasmus Jørgensen ved Stavnager Bro i 1910. En stormflod 3. december 1909 skyldede sandet ved broen væk, og folk måtte fragtes over Gelså i båd.



Obbekær by og Horslund Krat var kongerigske enklaver i Fole sogn, som hørte til hertugdømmerne, og derfor blev Obbekær udskilt ved grænsedelingen 1864-65. Samtidig fik sognet tillagt nogle mose- og engområder fra Sdr. Hygum sogn. Beboerne i Obbekær brugte Fole Kirke indtil 20. december 1885, da Obbekær Kirke blev indviet.



Indtil 1870 boede tolderne til leje hos en gårdejer, indtil Toldstedvej 3 blev opført af en anden gårdejer og udlejet som embedsbolig. Her var der toldsted frem til 1920.



Oversergent P. M. Kjær i Obbekær til hest ved grænseovergangen Obbekær-Harrebjerg i 1916. Oversergenterne red 1909-14 på islandske heste, hvilket betød, at Kjær først blev udnævnt til oversergent, da disse igen måtte bruge rideheste, fordi han var for svær til, at en islænder kunne bære ham.

Signaturforklaring

- 1864-grænsen
- Gangsti
- - - Cykel/gangsti ad markveje/mindre veje
- - - Cykelsti ad mindre trafikerede veje
- Cykelsti ad stærkt trafikerede veje
- Grænsemarkering ved vejrydning
- Grænsemarkering
- ★ Kro/toldsted
- ⌘ Seværdighed
- P Eksisterende p-pladser
- i Information
- Shelter

0 500 1.000 m



Fra Horslund Krat til Villebøl

Rutebeskrivelse

Ruten går ad mindre veje med begrænset trafik, private markveje, skovstier og trampestier. Ruten er velegnet til cykel- og især vandreaktivitet. Ruteforslaget kræver en dialog med lodsejerne om ret til færdsel. Startbasen med informationer foreslås om muligt placeret i Horslund Krat. Shelterplads findes allerede i Villebøl ved Kongeåstien.

En rundtur ad ruten på ca. 14 km løber over længere stræk ad trampestier direkte langs grænsehegn og -diger. Ruten kobler sig på Kongeåstien ved Villebøl.

Ruten krydser og følger på et længere stræk den stærkt trafikerede hovedlandevej Koldingvej. Der skal findes løsninger for en sikker krydsning samt forløbet langs hovedlandevejen.

FORESLÅEDE NYE TILTAG

Informationstavler

2 styk

Grænsemarkering m. hvide stolper

16 styk – heraf 4 ved vejkrydsning

Der mangler

Etablering af startbase

Naturen

Landskabets åbne vidder med marker og enge afbrydes af store egekrat og gennemskæres mod syd af Hjortvad Å og mod nord af Kongeåen. Ådalsengene er igennem århundreder blevet brugt til græsning, og her yngler isfugle og knopsvaner. Horslund Krat er et gammelt egekrat, som blev delvist fredet i 1939. Det ligger på et højedrag syd for Hjortvad Å og nord for den opdyrkede Fæsted Mose. Horslund Krat er efterhånden blevet til egeskov, hvor der også vokser bævreasp og lind. Her findes bl.a. agerhøns, spætmejsler og træløbere. Hjortvad Krat består af gammel skov og lynchede. Krattet er omgivet af Fæsted Hede, der nu er opdyrket.

Seværdigheder

Ud over naturoplevelserne findes der mange fredede gravhøje i Horslund Krat og Hjortvad Krat.

Kalvslund Kirke ligger smukt ud til hovedvejen. Ved sognets deling i 1864-65 kom Hjortvad, Bavngård og Ravning til det tyske Sdr. Hygum sogn, men beboerne havde tilladelse til at bruge Kalvslund Kirke indtil 1875.

Toldstederne i området flyttede en del, og mange findes stadig. Der har været dansk toldsted på Kalvslund Mølle, Kalvslund Kro, Villebøl Kro, som nu er Kongeå Camping, og til sidst på Blokager på Koldingvej 127.

Det tyske toldsted lå først på Kalvslund Kro, men blev allerede i maj 1865 flyttet til Bavngård på Koldingvej 68.

Fortællinger fra grænselandet

Delingen af Kalvslund sogn voldte en del problemer i 1864. Ved at følge Kongeåen som grænse blev Kalvslund og Villebøl syd for åen tysk, men mange havde jord på dansk side nord for åen. Sognets indbyggere bad Kong Christian IX om at måtte høre til Danmark, og efter nogle måneders forhandling blev sognet



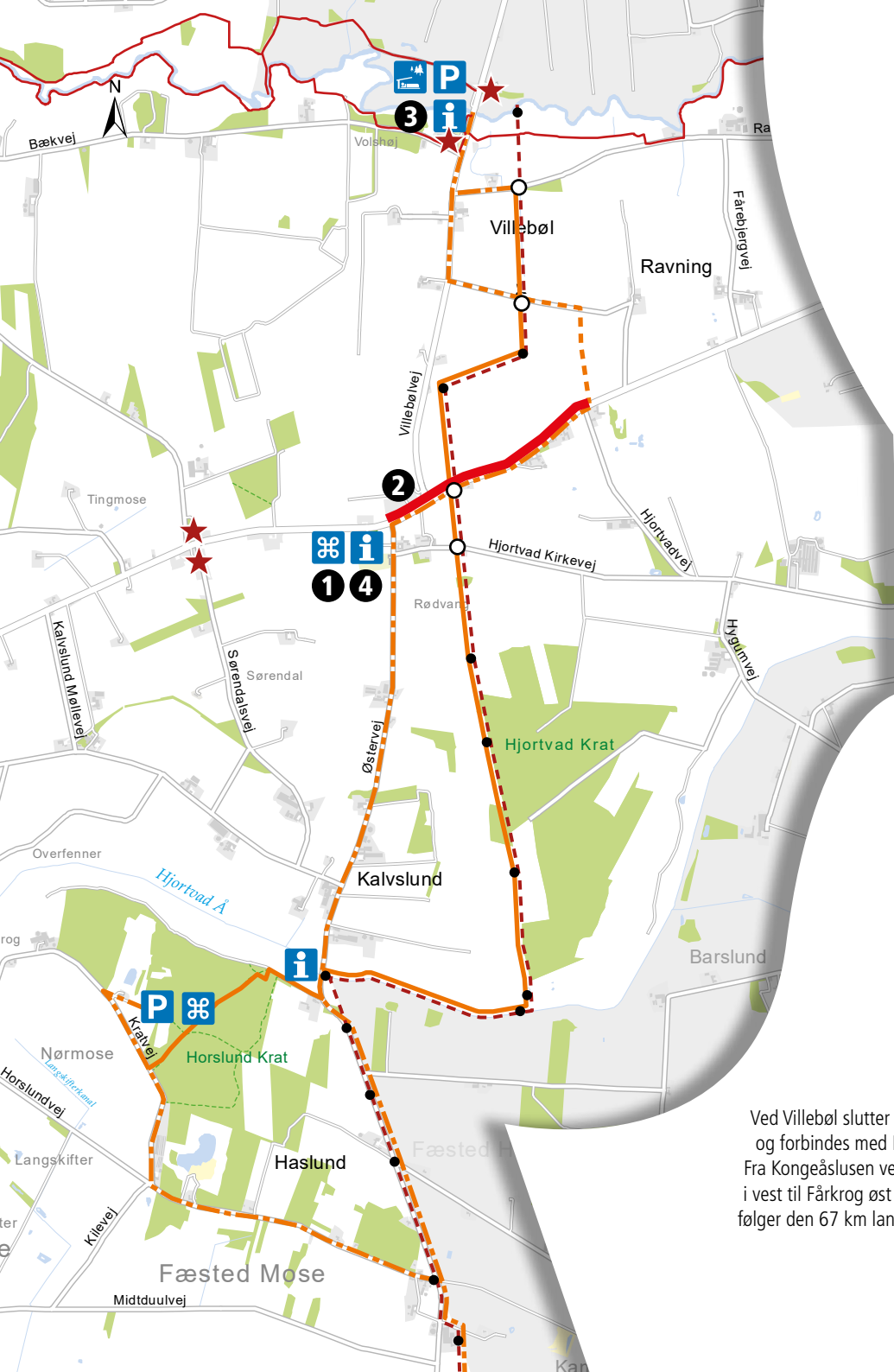
Kalvslund Kirke ligger få hundrede meter fra den gamle grænse. Den lille landsbykirke fra 1200-tallet ligger i et menneskefattigt sogn med kun 255 indbyggere. Kirken er en såkaldt kullet kirke, fordi den har ikke noget tårn, men en tagrytter til klokken.

delt, og det danske toldvæsen rykkede 20.-21. september 1865 ind i Kalvslund og Villebøl på dansk jord.

Området lå øde mellem købstæderne Ribe og Kolding, og da jernbanen kom i 1874, gik den 10-12 km nord for Kalvslund, som dermed forblev et landområde uden byudvikling. De øde egne gjorde det også nemmere for smuglerne – for eksempel når bønderne lod dyrene græsse i engene, og de i et upåagtet øjeblik blev gennet over grænsen.



Postkort fra det danske toldsted ved Kalvslund, Koldingvej 127, med toldembedsmænd og grænsegendarmere. Ud over fortoldningen sikrede de også, at de mennesker, der kom ind i landet, kunne forsørge sig selv. I 1894 stak en sigøjnertrup i hestevogne af fra toldassistent Jensen ved Kalvslund. Han sendte en gendarm og sergent efter dem, og de blev indhentet 2 km fra Ribe og måtte igen forlade landet.



Signaturforklaring

- 1864-grænsen
- Gangsti
- - - Cykel/gangsti ad markveje/mindre veje
- - - Cykelsti ad mindre trafikerede veje
- Cykelsti ad stærkt trafikerede veje
- Grænsemarkering ved vejrydning
- Grænsemarkering
- ★ Kro/toldsted
- ⌘ Seværdighed
- P Eksisterende p-pladser
- i Information
- Shelter

0 500 1.000 m



Ved Kalvslund Kirke står denne gravsten for Piotr Sinkiewitz, der var russisk soldat og døde i Kalvslund i 1919. Måske var han en af de mange russiske krigsfanger, som flygtede fra tyskerne under 1. Verdenskrig. Under krigen sendte tyskerne tusindvis af russiske krigsfanger til Sønderjylland for at bygge diger eller hjælpe i landbruget, hvor mændene var indkaldt til militæret. Mange russere flygtede over grænsen til Danmark, og de lokale hjalp med tøj og overnatning. Ved en enkelt lejlighed i 1917 lå hele syv russiske krigsfanger skjult i Obbekær. Da Piotr Sinkiewitz døde, kun 28 år gammel, var han tjenestekarl hos gårdejer Niels Brodersen i Kalvslund. Den tidligere russiske soldat var født i Hviderusland, også kaldet Russisk Polen, fordi området allerede i 1700-tallet var blevet erobret af det russiske zarredømme.



Ved Villebøl slutter Grænsestien og forbindes med Kongeåstien. Fra Kongeåslusen ved Vadehavet i vest til Fårkrog øst for Vamdrup følger den 67 km lange trampesti Kongeåen.



Forventede publikumsfaciliteter, formidling og tekniske tiltag langs grænsestien

Opholdsfaciliteter langs grænsestien

Tre startbaser

Der opereres med tre ruteforløb, der indbyrdes er forbundet med mere direkte stiforløb. Hvert af de tre ruteforløb har en startbase, hvor der skal være mulighed for parkering, madpakkespisning samt grundig information om de seværdigheder og oplevelser, man vil kunne møde undervejs langs ruten. Om muligt skal der være toiletfaciliteter ved startbasen.

Rastepladser

Ud over startbaserne etableres der med passende afstande rastepladser, hvor der opstilles bænke eller borde/bænke-sæt. Rastepladserne placeres typisk i tilknytning til en større seværdighed, eller hvor landskabet er smukt og appellerer til et pauseophold. Som udgangspunkt forsynes rastepladserne ikke med affaldscurve.

Tre shelterpladser

Det påtænkes, at hvert af de tre ruteforløb forsynes med en shelterplads med toiletfaciliteter og bålplads:

- Ved Vester Vedsted, Degnetofte, ligger en kommunal spejderhytte, som formentlig vil kunne give plads til en shelter. På stedet findes toiletfaciliteter.
- Omkring Gelsbro skal det undersøges, om Naturstyrelsen vil indgå i et samarbejde om anlæggelsen af en shelterplads på styrelsens jorder.

- Ved Villebøl findes allerede en fin shelterplads tilknyttet Kongeåstien.

Parkeringspladser

Der findes allerede muligheder for at kunne parkere sin bil flere steder langs Grænsestien. I videst muligt omfang anvendes eksisterende p-pladser nær stien, hvorfra der så skiltes til Grænsestien. Det kan være et behov for enkelte nye parkeringspladser i tilknytning til stien. Dette behov er endnu ikke afdækket.



To grænsegendarmere med hunde ved Klåby i 1909. Selv om det var forbudt, opførte gendarmene små læskure, som skærmede mod vejr og vind.



Infohusene på de tre startbaser tænkes designet med afsæt i en af de gendarmhytter, som stod langs Grænsestien. Det kunne i så fald se ud som dette forslag, der forestilles udført i hvid beton med glastag.

Informationsformer langs grænsestien

Infocentre

Ved startbaserne skal man kunne få en uddybende information om hele Grænsestiens forløb, den pågældende rutes forløb, historien og de seværdigheder, man vil kunne opleve. Om informationen også skal være af digital

karakter, som det kendes fra Kongeåstien, er endnu ikke afklaret.

Informationstavlerne tænkes placeret under tag i en bygningskonstruktion, der tager afsæt i nogle af de gendarmhytter, der tidligere stod langs grænsen.

Større infotavler

Undervejs langs Grænsestien vil der skulle opsættes større informationstavler med oversigtskort og beskrivelser af nærområdets seværdigheder. Det vil typisk være, hvor det er naturligt at koble sig på Grænsestien, for eksempel på rasteplasserne, hvor stien krydser andre stier eller større veje eller går gennem et bysamfund.

Små infoskilte

Ved udvalgte offentligt tilgængelige seværdigheder langs stien opstilles der små infoskilte i A3-format. Allerede nu er flere af disse lokaliteter allerede beskrevet på eksisterende infotavler opsat af Esbjerg Kommune eller Naturstyrelsen.

Logotavler

Hvor grænsen krydser offentlig vej, og hvor dette markeres med hvide grænsepæle, skal der opstilles en form for forklaring på dette. Da denne skal kunne af læses af bilisterne, bør



Lige som Gendarmstien og Kongeåstien har deres eget logo, skal Grænsestien også have sit logo. Dette er ikke designet endnu.

informationen være i en form af et letforståeligt logo eller piktogram. Samme logo/piktogram vil være at finde på alt opsat udstyr langs Grænsestien.

QR-koder

Langs ruten findes der forhenværende toldsteder, gendarmboliger, grænsekroer og lignende. Hvis ejerne af disse ejendomme er indforstået med det, vil der blive opstillet en markeringspæl med et piktogram for grænserelateret bygning samt en QR-kode for yderligere oplysninger.

Rutemarkering

Hele Grænsestien forsynes med rutemarkeringspæle. Pælene suppleres med henvisninger til seværdigheder langs ruten og til forretninger i nærmeste byer, hvor man kan få suppleret sine forsyninger.



Synliggørelse af grænsens forløb

Der er i dag ingen synlige spor af grænsens forløb i landskabet. For at vise, hvor grænsen lå, opstilles der neutrale, høje, hvide grænsepæle, hvor de oprindelige pæle/grænsesten stod. Pælene får en højde, så man visuelt kan følge dem gennem landskabet.

Grænsepæle

De oprindelige 54 grænsepæle og senere grænsesten langs Grænsestiens forløb er næsten alle væk, og det er ikke realistisk at få dem fundet og flyttet tilbage. Hvor det er muligt (uden at genere dyrkningen af marker), genopstilles grænsepælene, men nu i form af 3,5 meter høje hvide betonpæle (a la stolperne i Jelling). Hver pæl vil være nummereret med samme nummer, som den oprindelige grænsepæl havde.

Det vurderes, at ca. 33 pæle vil kunne genopstilles, men det må bero på nærmere aftaler med lodsejerne.

Synliggørelse af grænsen, hvor den krydser offentlig vej

Grænsen krydser offentlige veje 7 steder, hvor der opstilles grænsepæle lig de øvrige, men med et tydeligt grænselogo/piktogram, så man som bilist kan forstå meningen med disse pæle.



Hvor først de hvidmalede grænsepæle og siden grænsestenene stod indtil 1920, foreslås de hver erstattet med en 3,5 meter høj hvid betonpæl. Pælene fra Jelling Monumenterne illustrerer, hvordan en sådan pæl kunne se ud.

Behov for supplerende stiforløb og andre trafikale løsninger

Grænsestien følger på lange stræk eksisterende mindre veje og stier, hvilket giver mulighed for, at man kan cykle hele strækningen. Disse ligger dog ikke lige på selve grænsen, så hvor det er muligt, anlægges der trampestier langs selve grænsens forløb. Man kan så vælge, om man vil stille bilen eller cyklen en stund og gå direkte på grænsen.

Trampestier

De fleste trampestier vil ligge på privat grund, hvorfor der skal indgås aftale med lodsejerne om retten til at måtte færdes der. Denne færdselsret skal tinglyses på matriklen.

Supplerende stianlæg

Enkelte steder er der behov for at anlægge mindre stiforbindelser, så eksisterende veje/stier kommer til at hænge sammen. Hvor stien krydser hovedlandeveje, vil der være behov for særskilt skiltning for trafikanterne samt bomme over stien, så man ikke kører lige ud foran en bil.

Der skal anlægges en ny stibro over Gelså ved Varming Enge.

Rådgivning i etableringsfasen

Projektleder

I etableringsfasen skal der ansættes en projektleder i et år. Projektlederen skal stå for

færdigudviklingen af prospektmaterialet, herunder endelig fastlæggelse af ruterne, møder med berørte lodsejere, møder med lokalråd og andre interessenter samt styringen af de enkelte anlægsprojekter med tilhørende økonomi.

Landinspektør

Der skal tilknyttes en landinspektør, som skal stå for genplaceringen af grænsepælene og for tinglysningen af trampestier over privat grund samt udregning af kompensation til lodsejerne.

Udarbejdelse af formidlingsmaterialer

Der skal tilknyttes en medarbejder, der kan stå for formidlingen på grænserutens informationstavler, plancher, hjemmeside m.m.

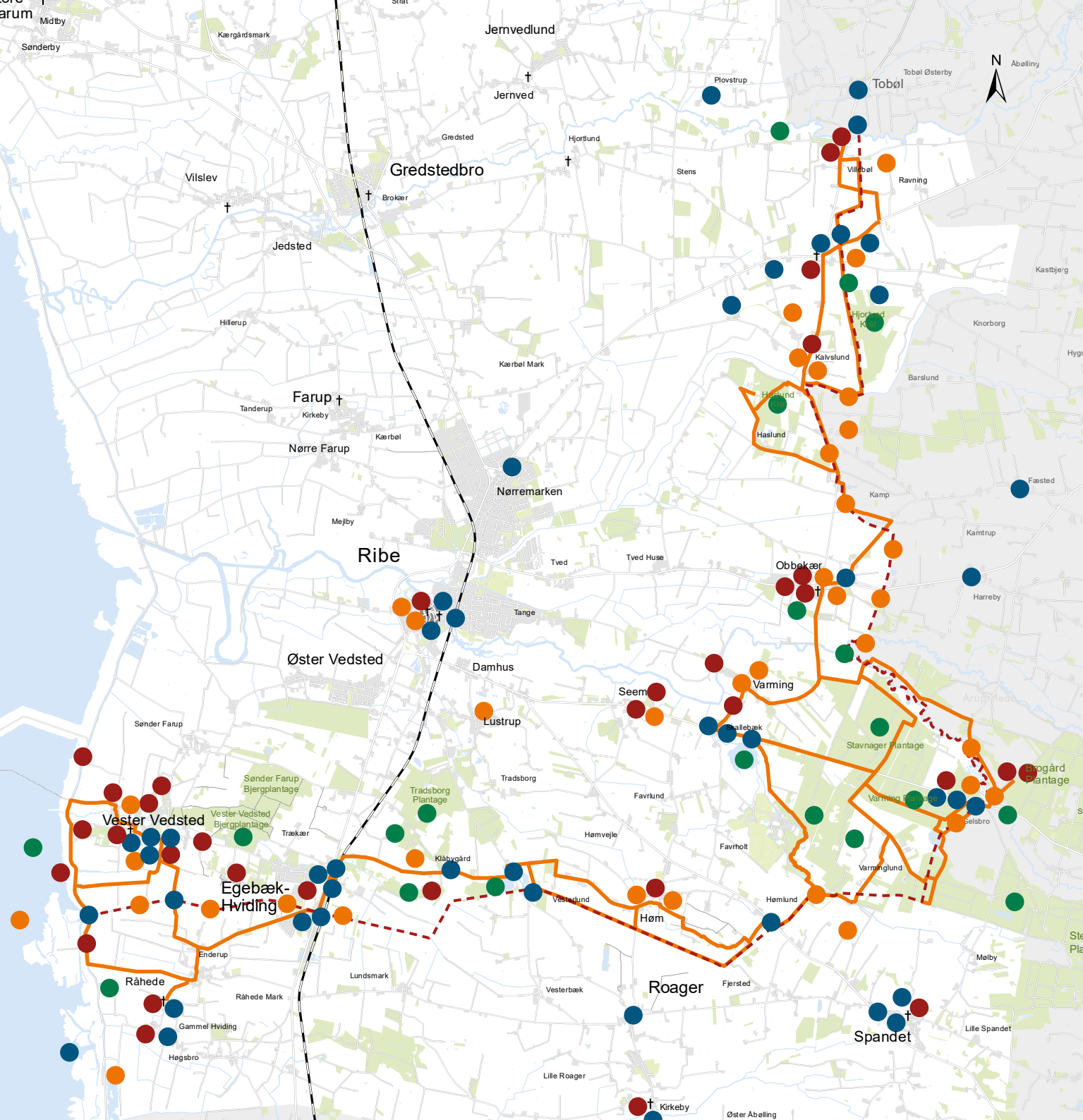


Grænsestiens mange fortællinger

Grænsestien byder på mange oplevelser, som kan formidles til lokale og turister: En enestående natur, der varierer fra marsk til hede, lokale seværdigheder og gode historier. Der findes stadig mange spor efter grænsestien i form af gamle grænseskel, grænsesten, mindesten og bygninger. Disse fortællinger kommer både turister, der tager hele turen ad Grænsestien, og lokale, som tager på en lille udflugt, til gode. I dette prospekt har der kun været plads til en lille smagsprøve på Grænsestiens små og store fortællinger.

- Natur
- Seværdighed
- Grænsespor
- Fortælling fra grænselandet
- - 1864-grænsen
- Forslag til ruteforløb

MANDØ





Selv om gendarmene og toldkontrollørerne arbejdede for hvert deres land, udviklede de nogle gange venskaber på tværs over grænsen. Kontrolstederne lå ofte øde og i små samfund. Postkortet viser den tyske og danske grænsevagt på samme side af grænsen ved Tobøl.

Forslaget til en sti langs den tidligere 1864-grænse er udviklet af en initiativgruppe bestående af: Henrik Præstholt, Andreas Andreasen, Ole Lindholdt, og Ove Øllegaard i et samarbejde med Esbjerg Kommune, Vej & Park.

August 2017

Tekst: Charlotte Lindhardt

Maleriet på forsiden

Symboliserer dansksindet maleri af grænseovergangen ved Skodborg. Den danske side er idylliseret med vajende Dannebrog og et lille hyggeligt stråtækt hus. Den tyske side er kun markeret med græsepælen med den preussiske dobbeltørn. På den tyske side står en far med sine to børn og peger over mod det fædreland, som de ikke mere er en del af, men håber på at kunne komme tilbage til. Deres danske sindelag vises med den lille piges rød-hvide kjole. Postkort efter et maleri der i dag hænger på Sønderborg Slot.